

УДК:
321.01:327.5

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXIII) X, vol=29
Бр. 3 / 2011.
стр. 365-386.

*Игор Јанев**

Институт за политичке студије, Београд

ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА БЕЗБЕДНОСТИ И ТЕОРИЈА РЕЛАЦИОНИЗМА У РАЗМАТРАЊУ БЕЗБЕДНОСТИ**

Сажетак

Сврха овог рада је да се идентификују и подвргну одговарајућој методологији најбитније теорије безбедности. Истраживањем компаративног вида класичне и савремене теорије, дошло се до закључка да појам безбедности најподесније одређују савремени међународни концепти. Неолиберализам и Неорелизам постепено доводе до закључка о потреби укључивања системског аспекта у циљу допуне основних варијабли колективним зависним променљивима. Безбедност се овде може сагледати као мултиваријантна појава која се може изучавати операционим истраживањима, а посебно облицима програмирања. Критиком постојећих група теорија, укључујући и системски правац, долази се до закључка да је најконзистентнији начин дефинисања безбедности, онај који уоквирује нова Релационистичка филозофија и методологија.

Кључне речи: безбедност, демократија, капацитет, интеграције, установе

У овом раду биће изграђен методолошки оквир развоја теорије безбедности и биће направљен покушај дефинисања појма безбедности. Овде ће бити третиране класичне и савремене доктрине и теорије безбедности и биће међу њима успостављена одговарајућа теоријска и развојна веза методолошког вида. Као што

* Научни саветник, Институт за политичке студије, Београд

** Рад је реализован у оквиру пројекта бр. 179009 Института за политичке студије Београд, а финансира га Министарство просвете и науке Републике Србије.

се у истраживању може претпоставити најпогоднији метод за дефинисање појма безбедности, узимајући посебно у обзир критике постојећих теорија, је нов Релационистички метод. Оваква нова методологија посебно налази своје место у редефинисању појма међународне безбедности увођењем вишеслојних релационих варијабли.

ОПШТИ МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ЗА ПОЈАВУ И ПОЈАМ БЕЗБЕДНОСТИ

Појава безбедности је предмет проучавања више друштвених наука, као и филозофије. Основни методи филозофског прилаза појму безбедности, као што се може приметити, се поклапају са методима социологије и политичко-правне науке. У међународном праву не постоји општеприхваћена дефиниција појма безбедности, па ни неких посебних њених под-елемената као што је на пример појам тероризма¹⁾. Посебне дисциплине, као што је криминологија, исто тако не излазе изван општих оквира постојеће друштвене методологије. Слично закључивање може се дати и у вези са формалним теоријама које, и поред посебних методско-техничких поступака, остају на ширем терену друштвене научне методологије. Имајући ово у виду, треба приметити да дефиниција безбедности мора базирати на социолошко-политичком закључивању, где се метод социологије допуњује филозофским научним методом, пре свега у оквирима филозофије настанка државе и права.

Општи методолошки оквир разматрања појма безбедности треба да укључи следеће безбедносне концепције или теорије: 1) Структурална теорија безбедности; 2) Реалистичка теорија безбедности; 3) Функционална и структурално–функционалистичка теорија безбедности; 4) Дијалектичка теорија безбедности; 5) Системска теорија безбедности; и 6) Формална теорија безбедности. Овим теоријама се по правилу додаје и Идеалистичка и Либерална (одн. Неолиберална) теорија и теорија Међузависности у односима. Ове либерално–идеалистичке доктрине у уској су вези са функционализмом (и Неофункционализмом), односно доктрина Међузависности (у безбедности) је сводива на структурално–функциона-

1) Види опширније Р. Гаћиновић: *Антитероризам*, Драслар Партнер, Београд, 2006, стр. 23-28.

листичко објашњење безбедности.²⁾ Критика ових теорија и концепција, као што ћемо видети у овом разматрању, довешће нас до идеје о примени Релационистичке теорије у научном сагледавању феномена, појаве и појмова безбедности.

Осврнућемо се овде на основне карактеристике поменутих група теорија у циљу јасније класификације методолошких праваца у науци о безбедности. Структурална теорија безбедности је базирана на Општем структуралистичком методу друштвене науке. Ова теорија настоји да открије, прикаже (описе) и објасни од којих се елемената и једноставних својстава конституише безбедност. Ту се идентификују лица, групе или установе које се заштићују од других субјеката (истог или сродног типа) који их угрожавају. Затим, објашњавају се или описују елементи метода и поступака угрожавања, потом елементи метода заштите, као и друге компоненте у оквиру елементаристичко – структуралног прилаза. Реалистичка теорија, која се развија насупрот Идеалистичком институционализму, заснива се на објашњењима безбедности посебно у међународним односима, преко јединствене силе или системски условљене силе (Неореализам). Реалистичка теорија у основи остаје у оквирима методолошког правца Структурализма, уз извесно одступање у оквиру Неореализма који елементаристички прилаз комбинује и проширује са аспектима и компонентама Опште теорије система.³⁾ Насупрот овим групама теорија, развија се Функционалистичка теорија која допуњује Идеалистичко-институционалну концепцију, и која настоји да експликацији појаве безбедности пружи нове димензије кроз квалитетније објашњење веза и конгломерата веза међу елементима појаве безбедности (и сарадње). Функционализам и Неофункционализам се заснива на објашњењу потреба које везују елементе у целине и узроцима овакве повезаности у структури. Либерализам ово допуњује мноштвом мотива или типова потреба (циљева) који делују на преформулацију појаве безбедности, где сила (субјекта) више није јединствена, монолитна и основна компонента безбедности. Функционализам, даље, има екстензију у настајању и развоју теорије Међузависности. Овај методолошки и теоријски правац настоји да преформулише међународну безбедност кроз указивање на значај разнолике (поливалентне) плурал-

2) Види Е. Luard: *Basic texts in International Relations*, St. Martin's Press. 1993, pp. 552-559. и С. W. Kegley Jr, *Controversies in International Relations theory*, St. Martin's Press. 1995. pp. 25-35.

3) Vidi K. Waltz, *Theory of International Politics*, Random House, 1979. pp. 38-60.

но мотивисане међународне сарадње и, посебно, значај креирања “мрежа” сложених или комплексних узајамних зависности између држава у међународним односима.⁴⁾ Значајну, екстензију теорије безбедности налазимо, потом, у Дијалектичком концепту, где се безбедност формулише кроз развој (унутрашњих) противречности од подструктуре ове појаве, полазећи од економско-политичких противречности потреба за безбедношћу, до нивоа отворене структуре, динамичко-дијалектичког вида, где безбедност бива формулисана (противречностима борбе супротности) ширим међународним поретком у кретању. Надаље, посебно битну надоградњу основног Функционализма налазимо у Системској теорији безбедности. Она поред динамичке развојности, уноси и системске синергистичке ефекте, као и друге колективне ефекте или варијабле који динамички обликују појаву безбедности. Овде треба приметити да је једино Неореализам (Waltz, Gilpin) укључио до краја овакве динамичке аспекте у формулацију безбедности. Слични покушаји у оквиру Неолибералног правца нису до сада били запажени у досадашњем развоју те теоријске групе. Напоследку, следи и Формална теорија о безбедности. Она се базира на екстензији математичко–операционих истраживања на област безбедности. Овде је посебно место нашла Теорија игара (посебно Зеро-Сум) и, на ове (моделе мање или више конфликтне игре) примена поступака из теорије вероватноће. Безбедност се може у многим аспектима свести на конфликтну игру која се понавља, ограничен или неограничен број пута. Мерење исхода ових игара представља важну дисциплину Теорије игара у области безбедности. Добра страна Операционих истраживања је и могућност провере и процене вредности главних теорија у међународној безбедности. Ово се пре свега односи на Неореализам и Неолиберализам као досада носеће правце доктрине.

Критика свих овде наведених теорија треба, у овом раду да нам укаже на могућност успостављања нове теорије (и дефиниције) безбедности.

4) Види С. W. Kegley Jr, *Controversies in International Relations Theory*, St. Martin's Press, 1995, pp.83-150 . и P. R. Viotti, M. V. Kauppi: *International Relations Theory*, Allun and Bacon, Macmillan, Boston, 1993, pp. 228-513, види и R. C. Art, R. Jervis: *International Politics*, Harper Collins College pub., 1996. pp. 319-375.

ПРЕТЕЧЕ САВРЕМЕНОГ КОНЦИПИРАЊА ТЕОРИЈЕ И ПОЈМА БЕЗБЕДНОСТИ

Прве теорије коју су укључивале елементе формулисања појма безбедности налазимо још код древних мислилаца старе Кине и Грчке.⁵⁾ Код Платона се већ јавља појам стабилности друштвеног уређења и улога закона у отклањању друштвених конфликта. Позната је овде Платонова теорија о кварењу државних облика власти односно о три неискварена и три (симетрично-антиподски) искварена вида политичке владавине.⁶⁾ Пропадањем државних облика ка тиранији или оклократији настаје расуло друштва, ширење конфликта и општа нестабилност за држављане у заједници. Слична виђења деловања облика владавине на стабилност налазимо и код Аристотела.⁷⁾ У вези са најмањом ћелијом друштва Аристотел примећује да је потребно да постоји одлучна власт мушкарца над женом и децом да би породица била стабилна. Затим, Аристотел врши класификацију политичких облика власти на правилне и неправилне (по етичким принципима) и повезује их са квалитетом и “здравошћу” друштва, које се своде на стабилност заједнице. И код Платона и код Аристотела улога закона има за функцију спречавање конфликта и гарантовање “овоземаљске” правде (налику идеалне правде), која је неопходна за мирне односе у друштву.

Надаље, заштиту права према грађанима проширује и Римско право, где се већ називу моменти ограничења владарево моћи. Теорија Полибија овде има посебан значај, предлажући модел контроле власти. Овде власт подлеже принципу поделе, што ће постати основни елемент касније настале класичне либералне доктрине.

Кроз средњовековне теорије о држави (Августин, и Т. Аквински) среће се идеја хармоничног функционисања друштва када су људи подложни истинским моралним или божјим вредностима. Ако је држава “сотонска”, међутим, следи неминовни крај друштвене заједнице, јер таква заједница није била божје дело, већ “ђавоља творевина”. Код Светог Августина и донекле Аквинског власт владара се не може од стране поданика доводити у питање.

5) Види Е. Luard: *Basic texts in International Relations*, St. Martin's Press, New York, 1993, pp. 5-26.

6) Види о Платону о делу *Држава*: К. W. Thompson: *Fathers of International Thought*, Louisiana State Univ. Press. 1994, pp. 26-35.

7) Види о Аристотелу о делу *Политика*: К. W. Thompson: *Fathers of International Thought*, Louisiana State Univ. Press. 1994, pp. 36-43

Насилно рушење тиранске власти доноси само недаће и опште конфликте у заједници, будући да је порекло власти само у Богу. Аквински, међутим, у најбезобзирнијим и најекстремнијим тиранским условима допушта буну народа против такве тираније. Безбедност, као и политика се овде везују за морал.

У ренесанси Н. Микајавели раскида чврсту везу политике и етике.⁸⁾ Овим је омогућено да се егоистичка функција власти издвоји из општег интереса што је био услов за касније закључивање да је безбедност друштва била у пракси сводива на безбедност владавине владара. На овај начин Микајавели је поставио темеље каснијег реализма, у којем етика и општа хармонија, укључујући и установе, губе на значају посебно ако се доводи у питање власт, а тиме и безбедност владара. Нестабилност владара и власти се овде везује за нестабилности и сукобе у друштву.

Савремене претече формулације појма безбедности налазимо, у ужем смислу, тек код теоретичара природног права и друштвеног уговора. Овде се права људи заштићују кроз (општи) друштвени уговор којим настаје држава. Ту је јасно, по први пут, формулисан предмет заштите, и то као људска права припадника одређеног друштва.

Код Ж. Бодена се појављује схватање да је суверен ограничен само природним правом. Оно је божја воља, потом, међународним правом и правима која су садржана у приватном власништву. Закон владара треба, међутим, да буде саздан по “божјем узору”.⁹⁾ Боден је, дакле, први истакао идеју о урођеним природним правима која постоје у предржавном стању. Сувереност је по њему недељива и најстабилнији систем је монархија. Она је гарант мира и безбедности у друштву.

За оснивача међународног права Х. Гроцијуса природно право садржи своју егзистенцију у властитој људској природи односно властитом ауторитету над савешћу. Природно право се овде раздвојено третира од позитивног и треба га наћи у бити самог човека, који има биолошку, али и разумну страну. Гроцијус се пита какве услове држава мора испунити да би задовољила људске потребе и захтеве узете индивидуално. Држава је циљ људске природе. Природа човека се испољава у тежњи да живи мирно и органи-

8) Види Н. Микајавели: *Vladalac*, Enigma, Панчево, 1998. стр. 22-92

9) Види у Ј. Колковић: *Historija novovjekovnih političkih teorija od XV stoleća do 1848*, SNL, Загреб, 1981, стр. 54-60.

зовано у заједници са другим људима, у складу са принципима разума. Сваки друштвени човек ограничен је правима других људи, док лична корист потиче од заједничког живота. Природно право је условљено начелом социјабилитета. Држава је настала уговором свих и, стога, представља јединство слободних људи у којој мора бити отелотворен закон природе и “мирно и регулисано” друштвено стање. Држава треба да осигура мирни унутрашњи, као и мирни “спољни” живот. Међу народима треба да се постигне мир и сагласност на бази природног права и принципа социјабилитета.¹⁰⁾

По Б. Спинози да би осигурали свој живот људи стварају споразум да би остварили колективно право које служи интересима свих људи у заједници. Ту су удружене све силе и природно право свих да би се живело “на бољи начин”.¹¹⁾ Стварањем државе се стварају услови за остварење пуне слободе свих односно остварење слободе за сваког, што није било могуће у несигурном природном стању (дефинисаним пре настанка државе). Држава се ограничава неотуђивим правима човека и вољом већине народа, али и у преддржавном стању постоји извесна хармонија која, није осигурана фактом да нема друштвеног уговора. Овде је безбедност људи много мања.

Пробој у теорији налазимо код Т. Хобса. Према Хобсу природни закон је закон егоизма и тај закон упућује човека на самозаштиту. Једино интерес, а не природна склоност човека према човеку (алтруизам) јесте услов деловања. Природно стање је рат “свих против свију”, јер је основа људске природе егоизам. Држава настаје уговором свих, због страха једних од других и немогућности заштите било каквих права у природном стању, где влада “сила и превара”. Имајући једнак нагон за исте ствари, људи сви теже истим вредностима и покушавају да сачувају (она) природна права, која сматрају својим. Због тога се генерише непрекидни страх и реална опасност, за који се излаз овде види у органицистичкој држави са апсолутном влашћу.¹²⁾ Успостављањем државе човек се одриче оних права које је поседовао у природном стању, преносећи сву власт на државу са апсолутним ауторитетом. Видимо дакле, да се овде јасно уоквирују елементи новог Реалистичког безбедносног правца, који ће све до данашњих дана бити противтежа Ли-

10) Види исти извор, стр. 71-75.

11) Исто, стр. 76-80.

12) Исто, стр. 84-88.

бералном и Неолибералном концепту. Основа Хобсове филозофије је ослањање на “силу” и егоистички интерес сваког припадника заједнице. Сила је основа (појаве) безбедности.

За разлику од Хобса, Џ. Лок је сматрао да је човек разумно биће и да је слобода “неодвојива од среће”. Циљ политике је тражење среће која се одређује кроз категорије “мира, хармоније и сигурности”.¹³⁾ Раније код овде наведених аутора, божја воља је већ била замењена иманентним редом људске природе. Код Лока, природно право је једино легитимно, могуће и схватљиво право. У либералном духу, Лок види сврху природног права у функцији очувања и оправдања принципа личне слободе. Природно стање је стање релативног мира, узимајући у виду алтруистичку природу људи, а друштвени уговор који успоставља државу, може бити предмет опозива. Закона и полиције нема у природном стању, они су производ “грађанског” друштва.¹⁴⁾ По Локу државна власт је склониште за власнике својине од власника. На међународном плану Лок помиње федералну власт и могућност разумног међународног права, чија је сврха очување међу-државног мира и опште безбедности.

Ш. Монтескје продубљује Локову либералну теорију. Пре друштвеног права и закона постоје природна права, као њихов предуслов. Из природе владавине произилазе закони, а законодавство је зависно од облика власти. Сваком облику власти потребни су посебни закони, осим у случају деспотије, где власт (владар) самовољно влада. Слобода је остварење законитости, а закон је, по својој природи, продукт разума. Слобода је немогућа ако се две или чак три основне власти нађу у истим рукама (овде су основне власти: законодавна, извршна и судска).¹⁵⁾ Мир и безбедност подразумева да су три вида власти у равнотежи. Управна власт, такође, мора да буде ограничена, да би се осигурала законитост и мир.

Даљу либералну екстензију класичара Лока и Монтескјеа, налазимо у Неолиберализму Б. Констана. Власништво и власт се, по Констану, морају слагати и бити у истим рукама да би се очувао мир и безбедност. Власништво није природно право, него је облик друштвеног уговора, што га не чини мање неповредивим. Овај теоретичар указује да није значајно само коме власт припада, већ у

13) Исто, стр. 91-96.

14) Исто

15) Исто, стр. 107-113

којој мери се власт користи.¹⁶⁾ Да би се сачувала слобода личности и њена приватна независност Констан предлаже такве институције које могу обезбедити ту слободу и друштвени мир. Оне базирају на “сили јавног мњења” и подели власти на што широј основи. Констан уводи поред принципа поделе власти и принципе равнотеже, ограничења и контроле власти. Као што уочавамо идеје о контроли и ограничењу власти основа су савременог конституционализма. Неолиберални елемент филозофије овог аутора је потреба за што мањом количином коришћења власти, јер друштво не може бити демократско са јаким установама где је власт концентрисана. С друге стране, Констан је, консеквентно својој теорији државне лимитације, и против неограничене суверености народа. Одсуство јаких установа омогућује миран и безбедан живот људи, уз пуну слободу имовинског вида. Ограничење власти је услов легитимитета и мира.

Теорије о безбедности, затим, имају наглашенији међународни аспект. Полазећи од идеје рационалне државе, Кант предлаже да се међународна безбедност очува кроз “друштво” или “савез” држава, над којима би била наддржавна власт тј. “држава народа”.¹⁷⁾ Услов безбедности је да државе не могу бити предмет наслешивања, куповања или даривања и њихове војске не смеју да се мешају у унутрашње ствари других држава. Само републикански (демократски) облик власти омогућује мир међу народима. Одавде и позната теорија Неолиберала да демократије не крећу у рат. Ту је битна улога слободе штампе и улога јавног мњења, које обе у бити имају ослонац у разумној природи човека.

Сличну теорију либералног облика имамо и код Фихтеа. Државе, засноване друштвеним уговором, морају коегзистирати “признајући” једна другу. Фихте се залаже за федерацију држава, које су суверене, и не морају ако неће ући у такву наддржавну уговорну творевину. Када, међутим, ова федерација буде проширена на целу планету успоставиће се вечни мир, који ће бити заснован на праву сагласном разуму.¹⁸⁾ Он предвиђа и сталну војску и судство ове наддржавне федерације који би били гарант очувања међународне правде и мира.

16) Исто, стр. 227-225. види и А. Tocqueville, исти извор стр. 227-232

17) Исто, стр. 237-245.

18) Исто, стр. 246-253.

У теорији међународне безбедности имамо, потом, Марксово схватање о могућности наоружаног народа и одумирању класичне државе, као и Лењиново схватање порекла рата услед противречности развоја међународне привреде. По Лењину извоз капитала и његова неједнака концентрација доводе до законите потребе да савремене цикличне привреде теже очувању својих (империјалистичких интереса) кроз вођење ратова.¹⁹⁾ Ова теза је, како примећујемо, сасвим другачија од Кантове тезе да (демократске) републике не започињу ратове.

Имајући сва изнета теоријска разматрања у виду, можемо се сада осврнути на модерне теорије безбедности, са посебним нагласком на државну и међународну безбедност.

ОСНОВНЕ САВРЕМЕНЕ ТЕОРИЈЕ МЕЂУНАРОДНЕ И ДРЖАВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У овом делу рада, у циљу дефинисања појма безбедности, имајући у виду главне методолошке (изложене правце) издвојићемо кључне елементе и аспекте најбитнијих теорија, првенствено међународне безбедности. Правац развоја доктрине безбедности од Канта и Фихтеа се све више премешта ка међународним релацијама.

У теорији Реализма Е. Х. Кар предвиђа јачање егоизма националне државе, пораст међународних сукоба и све мању прилагодљивост међународног права реалности међународних односа. Он заузима ове ставове: 1) либерални рационалисти прошлог века су у својим анализама односа разматрали тадашња претежно хомогена друштва, са слободном трговином, што их је довело до идеалистичког и утопистичког закључка о постојању “природне хармоније интереса”; 2) каснији развој, са одбацивањем начела слободног трговања, изоштравао је конфликте интереса, који су могли да буду решавани само преговорима, што је умањило значај моралних норми у решавању спорова; 3) унутрашњи социјални мотиви, незапосленост и расподела дохотка, постају значајнији од максимизације профита, производње и дохотка; 4) та тенденција приоритета се преноси и у спољну политику, где све мање добит, а све више “сила” постаје кључни приоритет; 5) економска сарадња је све више

19) V. I. Lenjin: Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma, Kultura, Beograd, 1949. и Лењин: Сочиненија, том 3, стр. 43.

предмет безбедносних консидација; 6) социјално-економски циљеви нације могу да се остварују само ако се утиче на политике других држава; 7) конфликти међу државама могу да се измирују само жртвама интереса међу преговарачима; 8) утопистички је замислити поредак заснован на “коалицији” где свака држава покушава да одбрани и потврди свој интерес; 9) национални интерес се не поклапа са моралом и “сила” креира морал за заштиту свог интереса; 10) питања “силе” су неизразива категоријама морала, мада између сила и морала постоји присутна веза; 11) држава води рачуна и о моралу, јер политика заснована само на сили може да изазове само револт других држава; 12) сила има примат над моралом; 13) да би се створио међународни поредак, издржљив на конфликти, потребно је да једна јединица режима буде знатно “јача” од других јединица (тј. држава) и има превласт која обезбеђује да се у конфликтима не мора узимати страна.²⁰⁾

На Е. Х. Кара се, затим, надовезује и позната теорија Моргантауа реалистичког и структуралистичког опредељења.

У својој теорији он заступа гледиште да национални интерес представља аутономну категорију, која није битније условљена ни домаћим, ни међународним установама: 1) појам националног интереса садржи два елемента, један “логички” неопходан и статичан, и други “варијабилан” (зависан од околности); 2) у свету, нације се такмиче за располагање што већом “силом” и ту се јављају сукоби, а спољне политике држава се позивају на “опстанак” као неопходан чинилац националног интереса; 3) нације чине све да заштите физички, политички и културни идентитет од угрожавања; 4) елементи идентитета чине ентитет назван нација и, стога, интерес нације поставља приоритете и усмерава спољну политику; 5) док је међународна заједница организована као заједница националних држава, национални интерес је “последња реч” спољне политике, а нека виша међународна организација тај интерес не може заштитити, јер политика те организације нема могућности да заштити чак ни физички државни опстанак, а нације и нису спремне да плате било коју цену (никакву цену) за своју независност; 6) варијабилни елемент националног интереса може имати мањи или већи утицај на спољну политику, зависно до политичких интереса унутар државе, који су под утицајем интересних група, државних и недржавних установа, а посебно ту и “секторских интереса” и по-

20) Види опширније Е. Н. Carr: *The twenty years' crisis: 1919-1939*, Macmillan, 1946.

литичких партија; 7) легитимност националног интереса се може довести у питање “узурпирањем” тог интереса који, по нивоу, могу имати субнационални, ваннационални и супранационални вид; 8) национални интерес може бити узурпиран наднационалним интересом који, код међународних организација нема јак утицај, а повремена поклапања политике државе са политиком међународне организације не представља повиновање државе, већ “случајно подударане”; 9) потребно је успоставити поредак вредности националног интереса и средстава за њихово извршење, која су оскудна, а при успостављању приоритета варијабилни елементи имају често карактеристику да (субјекти) настоје да их прикажу као мање или више “неопходне елементе”; 10) концепт националног интереса не подразумева нити природно усклађену мирну међународну заједницу, нити неизбежност рата, који се минимизује добром дипломатијом.²¹⁾

Сродне теорије структурално реалистичког правца налазимо и код Неибура, Вајта, Арона и Була.²²⁾ Класичну теорију Реализма, међутим, убрзо замењује Неореализам, уоквирен пре свега у делу Валца (K. Waltz) и делу Гилпина (R. Gilpin).

У свом делу “Теорија међународне политике” Валц класичном Реализму прикључује системски метод. Он заузима овакве ставове: 1) да би се избегли пропусти “редукционистичких” теорија потребно је применити системски прилаз; 2) међународни политички систем треба одвојено разматрати од економског и социјалног, али економске чиниоце треба узимати у обзир код утврђивања “способности” (односно силе) системских јединица, које су (овде) државе; 3) потребно је утврдити заједнички чинилац који повезује јединице у целину система; 4) основна компонента која прожима јединице је “Принцип поретка” који је део системске структуре; 5) поред Принципа поретка, јединице нису једине компоненте, већ пре свега расподела “способности” представља посебну компоненту система; 6) Структура система садржи: а) принцип поретка, који првенствено одређује уређење власти и организацију држава (јединица); б) јединице система (као суверене државе); ц) дистрибуција способности међу државама; 7) разматрање треба да посебно

21) H. Morgenthau: „Another Grand Debate, the National Interest of the US“, *American Political Science Review*, XLVI, 1952, pp. 971-978. , види и H. Morgenthau: *Politics among Nations*, Harper and Row, 1948.

22) Види опширније у монографији I. Janev: *Međunarodni odnosi i spoljna politika*, IPS, Beograd, 2002, стр. 119-144, 192-193.

третира “променљиве” јединица, али и променљиве система; 8) да би се добило системско разматрање, потребно је утврдити, апстраховањем конкретних односа јединица, како су ове јединице “аранжиране”; 9) међународни систем је, наиме, Анархичан (нецентрализован), где се данас јединице система налазе у извесној могућој координацији; 10) основно својство јединица су њене функције и задаци, а ове јединице данас имају исте функционалне задатке, али неједнаке способности за њихово извршавање, тако да је системски релевантна само “способност” државе.²³⁾ Међународни политички системи се разликују по “расподели способности, и мада је способност индивидуална, расподела способности је системска карактеристика (те имамо системе са мање или више великих сила). Системске променљиве Валц илуструје на примеру предузећа где сви теже већем дохотку, али колективно дејство истих резултује спуштањем цена и умањењем дохотка.²⁴⁾ Најстабилнији политички међународни систем, по Волцу, је систем са минималним бројем великих сила, а то су две велике силе, по предложеном моделу: $((n-1)n/2)$.²⁵⁾

Другу Неореалистичку (системску) теорију налазимо код Гилпина који инсистира на још већој динамизацији теорије. Међународни систем је настао из истих разлога као било који политички систем, а то је тежња јединица (актера) да улазећи у социјалне односе и креирајући социјалне структуре остваре политичке и друге интересе. Гилпин заузима следеће битне ставове: 1) пошто интереси једних субјеката долазе у сукоб са интересима других, посебни интереси из “социјалног” аранжмана поретка имаће склоност одржавања релативних сила субјеката унутар система; 2) иако систем намеће лимитације за понашање сваког актера, систем ће законито “кажњавати” или “награђивати” понашања актера, али ће, барем иницијално али и кроз промене система, одржавати (фаворизовати) и одражавати интересе најснажнијих држава; 3) кроз протицање времена интереси субјеката и баланс снага (силе) међу њима доживљавају промене које су резултат развоја, при чему субјекти који су највише на добитку овим променама и који су добили довољно силе да изврше ове промене, теже изменама система које ће задовољити њихове интересе; 4) промењени систем ће одражавати

23) Види К. Waltz: *Theory of International Politics*, Random House, 1979. pp. 81-201.

24) Исто, р. 90.

25) Исто, pp. 134-138.

нову дистрибуцију силе својих субјеката, из чега произилази да је предуслов промене у противречности између постојећег система и редистрибуције снага (сада, према оним актерима који су највише на добитку променама у систему); 5) међународни систем је стабилан ако ниједна држава не верује у профитабилност промене система; 6) држава ће покушати да промени систем уколико очекује да добици превазиђу трошкове; 7) држава ће тежити да промени систем кроз територијалну и другу експанзију, све док маргинални “трошкови” даљих промена не буду једнаки или већи од маргиналних добитака; 8) када се једном успостави еквилибриум трошкова и добитака насталих (даљим) променама, тренд је да економски трошкови одржавања новонасталога стања, расту брже од економских капацитета који треба да подрже статус quo; 9) уколико дисбаланс у систему не буде разрешен, систем ће бити опет промењен и нова равнотежа, одржавајући редистрибуцију силе, биће успостављена.²⁶⁾

Другу велику групу теорија у међународној безбедности чине плуралне Неолибералистичке (Институционалистичке) и Неофункционалистичке (Организационе / Кооперативне) теорије. Изложићемо само карактеристичне представнике.

За Р. К. Ешлија основни недостаци класичног и каснијег Реализма се изражавају кроз следеће ставове: 1) Реалистички аргументи / концепти су превише неодређени, “клизави” и неподобни операционим формулацијама и превише су зависни од сензибилитета истраживача појава; 2) Реализам недовољно одваја субјективне и објективне аспекте политике, при чему субјективне перцепције занемарује, а код Неореализма ово се врши и кроз давање приоритета систему; 3) Реализам се слабо ослања на друштвену теорију, укључујући и социологију и економију; 4) Реализам запада у слабост аутономности “политичке сфере” и безбедности, не респектујући економске процесе и не решавајући “политичко–економске” проблеме; 5) структуралисти су увек супротстављени феноменалистичким и еволуционистичким знањима, док “свест” субјективитета код структуралиста изазива сумњу; 6) структурализам интерпретира све са становишта “тотализујућег”, друштвеног и не занима се за конкретну праксу по себи, свдећи је на услове одговорне за битност праксе или постајање праксе битном; 7) структуре правилима, по Реализму, не регулишу понашање, већ га

26) R. Gilpin: *War and Change in World Politics*, Cambridge Univ. Press, 1981, pp. 10-14.

омогућавају, док јединице (државе) немају идентитет независан од целине; структуралисти врше “апсолутно” раздвајање статичког и динамичког и, евентуално, указују на њихову зависност, где је таква зависност “једносмерна”²⁷⁾; 9) Државни центризам је заблуда Неореализма, јер не уважава транснационалну “класу” односа и идеолошки се лимитира на аспекте којима се све своди на државне интересе; односно Држава претходи међународном систему, где се ова дефинише као јединица, а потом се одређује структура; 10) Неореализам има недостатке утилитаризма и позитивизма, који објашњавају акцију на инструменталистички начин.²⁸⁾

Међу Неолибералима се укључује и дијалектички теоретичар Р. Кокс који се сматра и модерним Неомарксистом. Његов приступ је недетерминистички марксизам: 1) основа промене у систему је код Неореализма неадекватно објашњена, а посебно улога државе и других субјеката; 2) у новије време постоји феномен интернационализовања државе, од значаја је конкуренција бирократија/управа и слабљење државе на међународном плану као последице транснационалних мрежа активности; 3) за разлику од конфликта у Неореализму, који је константан, дијалектички материјализам види у конфликту процес континуираног развоја људске природе и социјалних образаца који мењају правила односа тј. у поређењу са Неореализмом где је конфликт последица структуре, дијалектика види конфликт као извор промене; 4) Неореализам недовољно добро увиђа “вертикалну” димензију моћи, који се дијалектички илуструје односом доминације метрополе над периферијом, где данас имамо измењену улогу државе и интернационализацију која је у вези са производним односима; 5) историјски материјализам узима у обзир комплексност односа државе и друштва (њихове релације) и проширује виђење односа цивилног друштва и државе. Марксизам уочава утицај и однос економских структурних ограничења и “етичко-политичке” структуре на деловање државе; 6) материјализам проучава производни процес као кључни елемент у анализи историјских форми комплекса друштво/држава, а посебно је, с овим у вези, битна и улога производних “снага” која се мора довести у везу са “државном” силом.²⁹⁾

27) Види R. K. Ashley: „The poverty of Neorealism“, у књизи *Neorealism and its Critics*, Columbia Univ. Press, 1986, pp. 255-300.

28) Исто, pp. 260-267.

29) R. W. Cox: „Social Forces, States and World Order“ у књизи *Neorealism and its Critics*, Columbia Univ. Press, 1986, pp. 204-249.

Из ових изложених идеја видимо теоријску корелацију са плуралистичким концептима комплексних циљева и мотива акције, као и основе развоја функционализма, оличеног у Дојчу, Хасу и Митранију.³⁰⁾ Даљи развој теорије међузависности (комплексних мрежа сарадње) допунио је наведена Неолиберална схватања.

ФОРМАЛНЕ ТЕОРИЈЕ БЕЗБЕДНОСТИ

У науци о безбедности, посебно међународној, важан искорак су направиле формалне теорије односа и безбедности. Овде се пре свега издвајају Теорија игара, примењена Теорија вероватноће, Теорија Хаоса, Теорија катастрофе, Мултиваријантна теорија (на бази мултиваријантне анализе), Cost-Benefit и Теорија графова и когнитивних мапа.³¹⁾ За потребе овог рада осврнућемо се само на Теорију игара и Мултиваријантну анализу, јер ове имају битан утицај на развој основних концепата и проверу вредности главних група теорија.

Теорија игара, а посебно конфликтних са “Zero-sum” исплата-ма базира на претпоставци да сопствена безбедност увек зависи од ефикасности игре другог (или других) такмаца у узајамно повезаном конфликтном односу. Узајамни страх од угрожавања, најмање два актера, условљава доношење оптималних или “подоптималних” (за ситуацију најбољих) одлука које су зависне од могућих понашања другог субјекта (или субјеката). Најкоришћенији типови игре су “Затвореничка дилема” и “Дилема кукавице”.³²⁾ Када се игра непрекидно понавља (што је блиско опису и дефиницији “стања” безбедности) за прорачунавање исплата (добитака) и оптималног одлучивања, користе се методе теорије вероватноће за секвентивне процесе.³³⁾

Други важан приступ разумевању и објашњењу појаве безбедности налазимо у Мултиваријантној анализи. Мултиваријантна метода разматрања података представља и обухвата статистичке методе које симултано испитују међузависност више обележја (варијације променљивих) из једног или (више) скупова објеката анализе. Основни метод регресије је установљавање како се зави-

30) Види код I. Janev: *Međunarodni odnosi i spoljna politika*, IPS, 2002, str. 145-152.

31) Види I. Janev: *Teorija međunarodne politike i diplomatije i nova definicija politike*, IPS, Beograd, 2006. str. 99-274.

32) Види I. Janev: *Međunarodni odnosi i spoljna politika*, IPS, Beograd, 2002, str. 98-101.

33) Исто

сна променљива Y мења, не од само једне, већ од више посебних променљивих ($X_1, X_2 \dots X_n$). Мере се, дакле, варијације Y и њеног просека према променама на више “подваријабли” односно (независних) посебних варијабли односно њихових вредности које утичу на вредност зависне (Y).³⁴ Можемо приметити да постоји извесна сродност овакве анализе, са идејама у операционим истраживањима да се програмирањем (линеарног или нелинеарног типа) добију оптимална решења за више променљивих које треба оптимизовати. Из овог контекста извлачимо закључак да је угроженост субјеката мултиваријациона појава, где нека угроженост Y (зависна променљива угрожености) зависи од низа других променљивих извора нарушења безбедности ($X_1, X_2 \dots X_3$). Ако је безбедност мултиваријантна појава, а она то увек јесте, примећујемо да је подесан метод проучавања оптималности безбедносне одлуке операциони метод изналажења најбољих решења у оквиру линеарног, нелинеарног и динамичког програмирања.³⁵ Ту се решења добијају оптимизацијом из више променљивих у систему везаних израза.

РЕДЕФИНИЦИЈА СИСТЕМСКОГ МЕТОДА БЕЗБЕДНОСТИ И ПРЕДЛОГ НОВЕ ТЕОРИЈЕ РЕЛАЦИОНИЗМА

Системска метода (Општа теорија система) доводи до модернизовања свих метода, укључујући и Дијалектичког метода. По дефиницији систем има следећа својства: 1) тоталитет колективних обележја креира режим целине; 2) отвореност ове целине је неопходна и она је динамички тоталитет; 3) динамичко кретање сваке тачке тоталитета и динамичко креирање тоталитета, заснованог на колективним варијаблама; 4) утицај сваке тачке на сваку другу, и тоталитет у целини; 5) саморегулација свих колективних кретања у систему. По Берталанфију овај прилаз не утиче битније на структурализам и дијалектички концепт, према којима је појава објашњена (дијалектичким) описом и открићем елемената у целини.³⁶

Можемо овде сада дати и нашу дефиницију стања безбедности (V_s). Ова би имала системски вид везаних израза: $V_s =$

34) I. Janev: *Teorija međunarodne politike i diplomatije i nova definicija politike*, IPS, Beograd, 2006. str. 237-274.

35) Види исто, стр. 171-202

36) L. von Bertalanffy: *General System Theory*, Penguin Press, London, 1971.

$$\begin{aligned}
 d B_1 / dt &= f_1 (B_1, B_1 \dots B_n) \\
 d B_2 / dt &= f_2 (B_1, B_1 \dots B_n) \\
 &\vdots \\
 &\vdots \\
 d B_n / dt &= f_n (B_1, B_1 \dots B_n)
 \end{aligned}$$

где је B количина својства безбедности.

Из овде представљене дефиниције безбедности (преко везаних системских израза) види се да промена било којег B_i утиче на све B -ове.

Системски метод подложен је, донекле, и оправданој критичности, јер задржава елемент као основну полазну тачку система. Ово је, међутим, случај и код класичне и савремене дијалектике. Да би се овај проблем превазишао ми ћемо предложити овде нову Релационистику методологију.

Ако одређена знања природних наука, односно физике елементарних честица указују на настајање честица из физичког поља, као и примарност интеракције у односу на њене полове и продукте, можемо сматрати да је релација примарнија категорија од елемената који улазе у њихов садржај или састав.³⁷⁾

Поредак у којем релације имају примат над елементима структуре до краја динамизује постојећу методологију, што је веома битно за друштвене науке. Тај нов поредак подразумева да се елементима са својством сингуларитета, у одсуству посебног оператора, може само тежити, тј. да се такви елементи или полови никада у процесу тежње не достижу. Елемент је, дакле, по себи самостално немогућ, и дефинисан је само релацијом према другом, па макар и сингуларном елементу. Елементи ван релације не постоје, а онтолошки најнижа релација је она између Ништице и оног што је од ње различито, а то је Нешто. Као што видимо, Нешто је супротно Ништици и ова два пола се налазе системској (односно релационој) вези.

Дефиниција безбедности по релационизму садржи следеће компоненте и аспекте: 1) појам нечије безбедности има смисла само у релацији најмање два субјекта; 2) конкуренција и, оданде,

37) I. Janev: *Međunarodni odnosi i spoljna politika*, IPS, Beograd, 2002, str. 254-263.

конфликтност представља системску неопходност, чак и када се узима да људи (идеално) имају (природно) само алтруистичка својства; 3) релације два или више људи или народа/држава увек креирају конкурентне системе, са динамичком конфликтношћу и осећајем угрожавања својих добара и вредности; 4) одавде тежња свих аутономних субјеката је да ова добра/вредности, описане као интересе, заштите независно од моралних склоности и начела; 5) релационизам увек подразумева спољно угрожавање аутономног субјекта, које је у релационој конкуренцији са изворима угрожавања (уважавајући и унутрашње противречне релираности унутар самог субјекта); 6) безбедност државе настаје у моменту обележавања државне границе, и овде релације безбедности условљавају настанак и развој државе, схваћене као шири (посебан) систем. Власт као појава исто тако настаје релационим угрожавањем субјеката који теже доминантној друштвеној позицији. Између спољног угрожавања и субјекта увек постоји релациона веза, тако да елементи безбедности имају увек свој извор у безбедносним релацијама које креирају ове елементе. Тоталитет безбедности је релациони систем настао релационим системским променљивама.

* * *

Развој теорије безбедности имао је, у главним идејним кретањима, досада три основна правца. То су Реализам (Неореализам), Неолиберализам и Неофункционализам, и напослетку Системску теорију. Под критиком либералних и Неомарксистичких схватања класични реализам се трансформисао у системски Неореализам. Неолиберална теорија увиђа значај мрежа зависности које редефинишу безбедност, али недостаје овде системски прилаз (посебно “другом нивоу” колективних варијабли). Напослетку сам системски метод запада у недостатке структуралистичког и елементаристичког вида сматрајући да је елемент основна градивна компонента. У овом погледу, у изложеном раду, дат је предлог нове теорије где релација замењује елемент, на начин да релације креирају елементе режима. Везбедносни елементи и целине су увек описиве спољним интеракцијама на субјекта који перципира угроженост од другог актера или групе/целине актера. Та интеракција сопственог и спољњег, где спољашност увек садржи противречности, дефинише безбедност зависном од спољашности, односно

продукт безбедности постаје одређен безбедносном релацијом која омогућава такав елемент целине.

Igor Janev

TERM AND DEFINITION OF SECURITY AND THEORY OF RELATIONISM IN CONSIDERATIONS OF SECURITY

Summary

The goal of this article is to identify and discuss with relevant methodology main theories of Security. Using the comparative approach on classical and modern theories, it has been derived that term Security is best described in international concepts. Neoliberalism and Neorealism gradually develop conclusion on necessity of introduction of systemic aspects to the basic variables expanding approach with collective dependent variables. Security can here be defined as the Multivariational term, on which relevant Operational Research, and in first place programming, can be of particularly high relevance. In metrological critical analysis of main groups of theories, including systemic theory or approach, it has been concluded that most consistent way of defining of the Security is the one provided by Relationistic Philosophy and methodology.

Keywords: Security, Democracy, capacity, integration, institution (s)

ЛИТЕРАТУРА

- R. O. Keohane (ed.): Neorealism and its Critics, Columbia Univ. Press, 1986.
- K. Waltz: Theory of International Politics, Random House, 1979.
- R. Gilpin: War and Change in World Politics, Cambridge Univ. Press, 1981.
- H. Morgenthau: Politics Among Nations, Harper and Row, 1948.
- H. Morgenthau: Scientific Man Versus Power Politics, Univ of Chicago, 1974.
- H. Morgenthau: Another Grand Debate: the National Interest of the US, American political science review XLVI, 1952.
- H. Morgenthau: In Defence of National Interests, Univ. Press of America, 1982.
- E. H. Carr: The Twenty Years' Crisis: 1919-1939, Macmillan, 1946.
- N. Makijaveli: Vladalac, Enigma, Pančevo, 1998.
- V. I. Lenjin: Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma, Kultura, Beograd, 1949.

- В.И. Лењин: Сочиненија, том 3, стр. 43
- E. Luard: Basic Texts in International Relations, St. Martin's Press. New York, 1993.
- Р. Гађиновић: Антитероризам, Драслар Партнер, Београд, 2006.
- I. Janev: Међународни односи и спољна политика, IPS, Београд, 2002.
- L. von Bertalanffy: General Systems Theory, Penguin Press, London, 1971.
- J. Kolaković: Historija novovjekovnih političkih teorija od XV stoleća do 1848. ,SNL, Zagreb.
- K. W. Thompson: Fathers of International Thought, Louisiana State Univ. Press. 1994.
- C.W. Kegley Jr.: Controversies in International Relations Theory, St. Martin's Press. 1995.
- R. C. Art and R. Jervis: International Politics, Harper Collins College Pub. 1996.
- P. R. Viotti and M. V. Kauppi: International Relations Theory, Allun and Bacon, Macmillan, Boston, 1993.
- J. S. Nye and R. Keohane: Power and Interdependence: World Politics in Transition, Little, Brown, 1977.
- R. Keohane: Power and Governance in a Partially Globalized World, Routledge, London, 2002.
- S. M. Walt: The Origins of Alliances, Cornell University Press, 1990.
- J. Art and L. Richardson (eds.): Democracy and Counterterrorism: Lessons from the Past, United States Institute of Peace Press, 2007.
- R. Jervis: System Effects, Princeton University Press, 1998.

Resume

The phenomenon of security has been subject of continuous studies of many branches of social sciences for a long period of time. This phenomenon has been subject also of the philosophy, particularly of its part focused on the questions of social/natural rights and of the war and peace. It can be noticed that the basic methods of the philosophical approach to the notion of security are identical with those used in sociology and political-legal sciences. In the contemporary international public law, a generally accepted definition of the notion of security does not exist.

The purpose of the present article is to identify and discuss, by applying the relevant methodology, the main theories of security. The analysis starts with the theories that dates in the antique Greece, covers the Medieval and Renaissance periods and ends with the modern liberal theories, that originate in the ideas of Locke and Montesquieu and end with the present-day neofunctionalism and neoliberalism. In parallel, the other mainstream views on the security

phenomenon are also analyzed, those related to the realist doctrine. They also originate in the helenic period, find further developments in the ideas of Machiavelli and Hobbes, and end with the neorealist theory of K. Waltz. The important contribution to the security theory given by the Marxist doctrine is also noted, particularly the Lenin approach to the origin of imperialist wars.

Using the comparative analysis of classical and modern security theories, it has been concluded that the notion of security can best be determined by the concepts of international relations theory. Neoliberalism and neorealism gradually lead to the conclusion of the necessity of adding systemic aspects to the basic variables, thus expanding the approach with collective dependent variables. Hence, security can be defined as a multivariate phenomenon, in the study of which the operational research, and the linear and non-linear programming in the first place, can be of particularly high relevance. The methodological critical analysis of the main groups of theories, including the general systems theory, leads to the conclusion that the most consistent way of defining the notion of security is the one provided by the relationist philosophy and methodology.

The relationist approach is based on the modified general systems theory in which the basic element (or elements in a structure) is replaced by the relation that precedes the existence of the element (as part of a system). In that way, the problem of non-dynamical elementarism is superceded, and, at the same time, a new level of variables is introduced. The internal aspects of individual elements in the system (the states) can now be easily identified, which is important for the determination of the entire and individual motion in the security system. It is now obvious that the security, apart of its international variables, possesses also internal variables that are in a systemic relation with the external ones. Only when all relevant levels of variables are taken into account, a dynamical framework can be created for understanding and explanation of the security phenomena at a high level of accuracy and predictive power.